

Elemen fizikal dan bukan-fizikal dalam pembentukan identiti komuniti sempadan di Pantai Timur Sabah, Malaysia

Ramli Dollah¹, Marsitah Mohd Radzi¹, Wan Shawaluddin Wan Hassan¹, Amrullah Maraining¹

¹Fakulti Kemanusiaan Seni Dan Warisan (FKSW), Universiti Malaysia Sabah

Correspondence: Ramli Dollah (email: ramlid@ums.edu.my)

Abstrak

Artikel ini bertitik tolak daripada andaian bahawa kajian sempadan sering melihat unsur-unsur fizikal seperti kawat berduri, menara pemerhati atau tembok yang diwujudkan oleh negara, gunung, sungai, peta, atau pokok bagi membezakan siapa yang berada di dalam dan di luar sempadan. Namun, ketaksuban menggunakan pendekatan fizikal atau material ini kurang berjaya dalam menjelaskan keseluruhan isu yang berkaitan dengan pembentukan sempadan. Oleh itu, untuk memahami proses pembentukan sempadan secara menyeluruh, terutamanya apabila ia berkaitan dengan pembentukan identiti dalam kalangan masyarakat sempadan, ia perlu difahami daripada persepektif yang berbeza iaitu melalui pendekatan bukan-fizikal. Kedua-dua elemen ini, iaitu fizikal dan bukan fizikal amat penting dalam memahami pembentukan sempadan secara am. Berdasarkan kepada pengalaman di Pantai Timur Sabah, artikel ini cuba untuk menjelaskan bagaimana elemen fizikal dan bukan-fizikal ini amat berguna dalam memahami pembentukan sempadan identiti antara Malaysia dan negara jiran, iaitu Filipina dan Indonesia. Artikel ini mendapati bahawa walaupun Malaysia dipisahkan beratus batu oleh laut dari negara-negara seperti Filipina dan Indonesia, namun penduduk di Pantai Timur Sabah cenderung melihat diri mereka sebagai sebagai sebahagian daripada masyarakat yang mempunyai identiti yang sama dengan penduduk di negara jiran. Keadaan ini adalah berbeza dengan wacana yang berlaku di peringkat nasional yang sering melihat perbezaan antara Malaysia dan negara jiran.

Katakunci: Filipina, Indonesia, masyarakat sempadan, Pantai Timur Sabah, pembentukan identiti, pembinaan sempadan

Physical and non-physical elements in the identity formation of border communities in the East Coast of Sabah, Malaysia

Abstract

Boundary studies have often focused on physical elements - such as barbed wires, observation towers, walls, mountains, rivers, maps, or trees - as identity markers in distinguishing 'we' who are inside from 'others' who are outside of a border. This material approach is only telling half of the story of border formation. A more holistic view, especially with regard to identity formation among border communities, would necessitate that we understand border formation from non-physical perspectives too. This article seeks to explain how physical and non-physical elements of boundary construction are mutually crucial in understanding the identity formation of a Malaysian border community in the East Coast of Sabah. Based on the findings from field observations and in-depth interviews with 18 key informants from eight kampongs in the study area, this study discovers that while Malaysia is separated hundreds of miles by sea from neighbouring Philippines and Indonesia, the Malaysian nationals in the East Coast of Sabah tended to engage in the discourse of 'sameness' when identifying with their non-Malaysian

neighbouring counterparts. This was in contrast with the discourse of 'difference' prevailing at the national level. With this discourse of 'sameness' the border communities were able to live in peace and harmony with each other.

Keywords: border community, border construction, East Coast of Sabah, identity formation, Indonesia, Philippines

Pengenalan

Sejarah awal sempadan sering dilihat milik disiplin geografi yang melihat tentang penguasaan ruang (*space*). Oleh itu, tidak menghairankan apabila kajian sempadan sering melihat unsur-unsur fizikal dalam memahami pembentukan sempadan. Ketaksuban menggunakan pendekatan fizikal dalam memahami persoalan sempadan ini menyebabkan beberapa isu mengenai sempadan tidak dapat dirungkai secara lebih mendalam. Artikel ini berhujah bahawa walaupun berkembangnya fenomena globalisasi yang menyebabkan garisan sempadan menjadi semakin kabur, misalnya seperti yang berlaku di Eropah melalui proses penyah-wilayahan (*deterritorialisation*), namun hakikatnya garisan sempadan ini semakin menjadi bertambah kuat. Ini dapat dilihat melalui bagaimana penduduk-penduduk ini mengidentifikasikan diri mereka berbeza dengan penduduk atau kumpulan yang berada di satu kumpulan lain.

Di samping itu, artikel ini juga berhujah bahawa walaupun pendekatan *primordial* atau *stateless community* yang mengikat kesatuan kelompok berdasarkan hubungan darah, bangsa, agama dan wilayah, namun artikel ini melihat bahawa cara masyarakat di kawasan ini mengidentifikasikan diri mereka melalui wacana seharian berjaya meregulasi hubungan negara dan komuniti di kawasan ini. Malahan wacana yang digunakan ini berjaya menjelaskan fenomena yang tidak dapat dijawab oleh pendekatan fizikal ini. Oleh itu, berdasarkan kepada kajian awal di beberapa kawasan pantai timur Sabah, terutamanya di Sebatik, artikel ini cuba untuk melihat bagaimana elemen fizikal dan non-fizikal ini amat berguna dalam memahami pembentukan sempadan negara dan komuniti yang terdapat di Malaysia-Indonesia. Malahan pengkaji berhujah bahawa walaupun elemen fizikal ini menjadi pembahagi kepada negara/kumpulan masyarakat yang mendiami kawasan ini, namun elemen non-fizikal mampu mengatasi peranan yang dimainkan oleh elemen fizikal dalam memahami pembentukan dan fungsi sempadan.

Permasalahan kajian dan kerangka konseptual

Sempadan merupakan lambang kuasa negara kerana ia dilihat sebagai penguasaan negara ke atas ruang. Namun, artikel ini ingin memulakan perbincangan dengan melihat pengalaman pembentukan sempadan negara di Eropah dan di Asia sebagai asas kepada perbincangan ini. Ini penting kerana sempadan yang telah 'matang' dan sempadan yang masih 'muda' memberikan masalah yang berbeza kepada negara. Ringkasnya, sempadan negara pertama yang wujud adalah berdasarkan kepada idea dan pengalaman Eropah, terutamanya Britain dan Perancis melalui perjanjian Westphalia pada 1648 yang membawa kepada pembentukan negara-bangsa. Ini berbeza dengan keadaan yang berlaku di Asia dan rantau lain di mana idea negara yang difahami di Eropah ini hanya diterima selepas tamatnya Perang Dunia II melalui proses dekolonisasi. Asia secara amnya mempunyai latarbelakang yang berbeza berbanding rantau Eropah yang terbentuk lebih awal berbanding negara-negara di Asia. Peringkat awal di Eropah jumlah kerajaan (yang menyamai negara) adalah amat tinggi. Pada tahun 1500 misalnya, terdapat lebih daripada 500 buah kerajaan di Eropah dan angka tersebut menurun kepada 25 buah negara pada 1900 (Alagappa, 1987). Dengan kata lain, pengalaman pembentukan sempadan di Eropah telah melalui beberapa proses yang amat panjang. Tidak menghairankan sekiranya negara-negara yang wujud pada hari ini tidak mempunyai masalah besar kerana isu-isu berkait dengan persoalan legitimasi ini telah diselesaikan lebih awal. Oleh sebab itu, tidak menghairankan apabila Ayooob, sarjana terkenal dunia ketiga berhujah bahawa negara-negara di Asia amnya menghadapi masalah keselamatan akibat kelewatan negara-negara ini menyertai sistem negara atau juga disebut sebagai *state-making process* (Ayooob, 1995).

Kelewatan rantau Asia dan Afrika menyertai sistem negara ini menyebabkan ia boleh dikategorikan sebagai 'negara muda' di peringkat antarabangsa. Akibatnya negara-negara ini bukan sahaja menghadapi masalah sempadan luaran, tetapi turut menghadapi masalah dalaman terutamanya berkait dengan legitimasi dalaman akibat pertindihan antara negara (*state*) dan bangsa (*nations*) di dalam negara yang menyumbang kepada konflik. Krasner (1999) berhujah bahawa, konflik yang berlaku adalah lanjutan daripada tindakan negara yang cuba untuk memonopoli legitimasi ini melalui cara kekerasan. Di rantau Asia Tenggara misalnya, beberapa ciri menjadi masalah kepada negara-negara di rantau ini (lihat Ramli, 2014). Malahan di beberapa kawasan, garis sempadan dilihat sangat kabur kerana hubungan yang rapat antara penduduk yang terdapat di Malaysia dan negara jiran (Indonesia, (selatan) Filipina dan (selatan) Thailand). Keadaan ini adalah kesan langsung daripada masalah-masalah yang disebutkan di atas tadi.

Metodologi kajian

Dalam menghuraikan persoalan elemen fizikal dan bukan-fizikal dalam pembentukan sempadan, penelitian telah dilakukan di beberapa kampung di Pulau Sebatik. Pulau ini terletak di sebelah Timur Laut Kalimantan merupakan pulau yang dipisahkan kepada dua buah negara iaitu Malaysia-Indonesia. Bahagian utara pulau di bawah pentadbiran Malaysia yang berpusat di Tawau dan di bahagian selatan di bawah pentadbiran Nunukan, Indonesia. Batu sempadan antarabangsa telah ditanam di sepanjang Pulau Sebatik terletak di Kampung Aji Kuning, kampung yang memisahkan Malaysia-Indonesia. Batu tanda ini ditemui pada tahun 1978, setahun selepas kawasan ini diterokai oleh dua orang anak beranak dari Malaysia (Ramlah, 2010). Peta 1 di bawah menunjukkan peta pulau Sebatik.¹

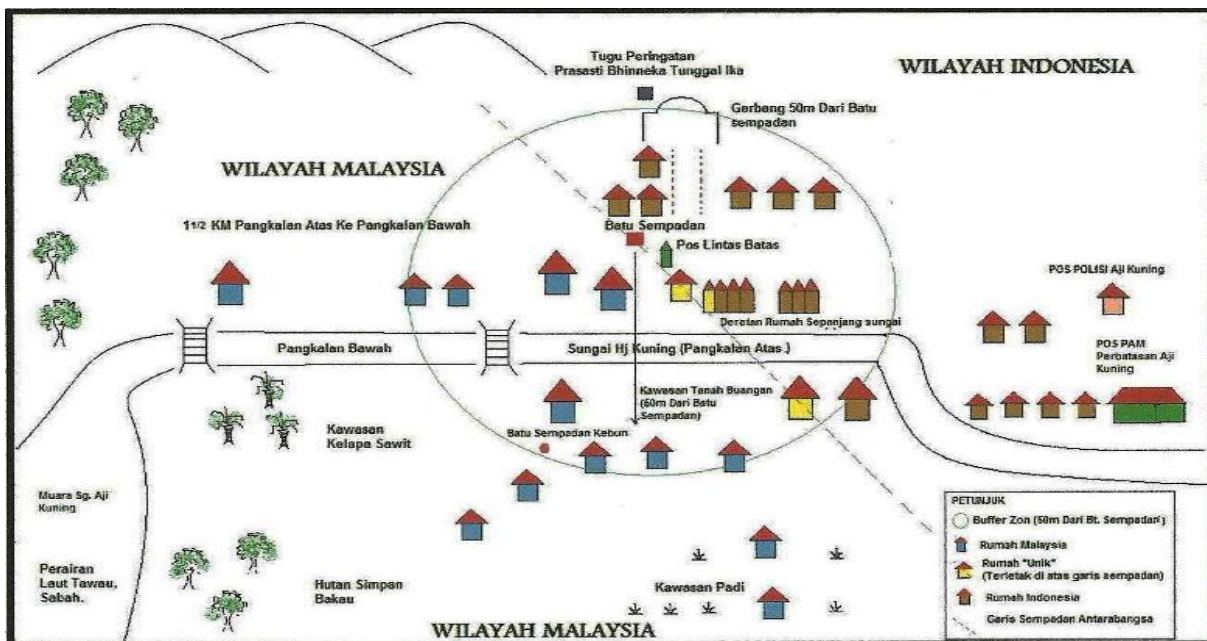

Sumber: Peta Sebatik (<https://www.google.com.my/maps>, 2015)

Peta 1. Peta Pulau Sebatik yang membahagikan Tawau (Malaysia)-Indonesia

¹ Dalam hal ini tidak terdapat peta rasmi bagi pulau Sebatik. Hal ini diakui sendiri oleh Jabatan Ukur dan Pemetaan Malaysia (JUPEM) semasa pengkaji ingin mendapatkan peta rasmi bagi kawasan ini.

Pendekatan kualitatif telah digunakan bagi memperoleh maklumat berdasarkan pandangan yang dikemukakan oleh penduduk kampung di pulau ini dan juga daerah Tawau. Pemerhatian dan temubual intensif dijalankan untuk melihat pandangan komuniti dan pergerakan aktiviti keluar-masuk barangan/orang di kawasan sempadan. Beberapa buah kampung dilawati, misalnya Kg. Wallace Bay, Kg. Bergosong (Besar/Kecil), Kg. Sg. Melayu, Kg. Mentadak Baru, Sg. Hj. Tongkang dan beberapa kawasan lain, namun temubual dan pemerhatian secara intensif hanya dilakukan di kampung yang berhampiran sempadan misalnya Kg. Aji Kuning (Malaysia/Indonesia), Sg. Nyamuk (Indonesia), Kg. Sg. Hj. Pukul (Malaysia) dan pelabuhan Tawau. Lawatan ke kawasan ini dilakukan beberapa kali sepanjang tempoh tahun 2012 hingga 2015. Pada kebiasannya, kumpulan pengkaji akan tinggal antara 2 hingga 6 hari bagi setiap kali lawatan ini dijalankan. Temubual secara intensif juga berjaya dijalankan bersama 18 orang informan yang melibatkan penduduk kampung dan pihak berkuasa di kawasan terbabit. Peta Etnografi 1 di bawah menunjukkan kedudukan Kg. Aji Kuning yang bersempadan dengan Malaysia dan Indonesia.

Sumber: Ramlah (2010)

Peta Etnografi 1. Lakaran yang menunjukkan kedudukan Kg Sg. Hj. Kuning, Malaysia dan Desa Sei Aji Kuning, Indonesia

Untuk tujuan memahami isu ini, pendekatan analisis teks/wacana (*discourse analysis*) digunakan. *Discourse analysis* adalah teknik untuk menganalisa teks yang spesifik dan memahami hubungan antara wacana tersebut dan fenomena sosial dan politik melalui analisis ke atas wacana tersebut (samaada percakapan atau tulisan (*text*). Ia mengandaikan bahawa wacana (*discourse*) sebagai praktis sosial yang mewujudkan dan melahirkan fakta sosial, dan dalam masa yang sama ia dilihat sebagai praktis sosial (*social practices*) (Jackson, 2005: 24). Keeley (1990: 91) mendefiniskan wacana sebagai pernyataan yang menjelaskan fenomena, menyediakan asas kepada menanalisa, dan menyediakan panduan untuk memahami 'certain language, symbols, modes of reasoning and conclusion'. Wacana melibatkan semua jenis praktis dalam bentuk ucapan, tulisan, imej dan gerakan di mana aktor-aktor sosial ini bergantung 'their production and interpretation of meaning' (Torfing, 2005: 7).

Persoalan penting dalam hal ini bukan berkait atau menyangkut bagaimana keputusan-keputusan tertentu dibuat (kerana polisi itu sebenarnya menjadi perkara yang kurang penting). Tetapi apa yang menjadi isu asas dalam hal ini ialah bagaimana wacana boleh membentuk dan menghasilkan realiti sosial.

Dalby berhujah bahawa wacana merupakan satu aktiviti yang melangkaui '*linguistic performances*'; kerana ia juga merupakan alat kuasa yang mampu '*mobilise rules, codes and procedures to assert a particular understanding through the construction of knowledge*'. Perkara yang lebih penting adalah, '*they provide legitimacy, institutional and political arrangements*' (Dalby, 1990: 5).

Persoalan sempadan di Pulau Sebatik, Sabah

Berdasarkan pemerhatian penulis mengenai isu sempadan di Sabah, terdapat kecenderungan untuk melihat sempadan sebagai satu fenomena fizikal yang membahagikan dua buah negara. Namun hakikatnya, berdasarkan kepada pengalaman pengkaji di Sebatik, semakin hampir ke sempadan antarabangsa yang memisahkan dua buah negara, maka akan semakin kabur garisan sempadan yang membahagikan wilayah kedua-dua buah negara ini. Keadaan ini menimbulkan persoalan; benarkah sempadan wujud?

Artikel ini menghujahkan bahawa sempadan wujud disebabkan oleh dua faktor utama; elemen fizikal dan non-fizikal. Disebabkan oleh sempadan merupakan satu perkara yang abstrak, maka sempadan (dan juga kedaulatan negara) dirujuk dengan pelbagai nama seperti '*modern geopolitical imaginary*', '*imagined communities*' dan beberapa istilah lain bagi menggambarkan bagaimana sempadan wujud sebagai satu bayangan. Oleh itu, tidak menghairankan apabila Agnew (1994), sarjana terkenal geopolitik melihat sempadan sebagai '*territorial trap*' kerana ia dibayangi oleh tiga andaian utama, 1) negara mempunyai kuasa dalam wilayahnya yang ditandai melalui konsep kedaulatan; 2) lingkungan domestik dan antarabangsa berbeza dan 3) sempadan negara ditentukan oleh masyarakat yang mendiami kawasan terbabit dan oleh itu negara dapat mengawal penduduk yang mendiami kawasan ini. Oleh itu, tidak menghairankan jika Campbell (1996) berhujah bahawa jika semua negara adalah '*imagined communities*', maka Amerika merupakan contoh terbaik kepada konsep ini kerana ia masih mempunyai banyak isu sempadan yang tidak selesai.

Dalam kes Sebatik, selain daripada kewujudan elemen fizikal seperti pos tentera, sungai dan bendera, sempadan negara adalah sukar untuk ditentukan. Dengan kata lain, pengalaman di Sebatik menunjukkan bahawa elemen fizikal kurang berjaya menjelaskan hubungan komuniti di kedua-dua buah negara. Malahan dalam banyak keadaan, elemen ini tidak diperdulikan oleh komuniti sempadan yang mendiami kawasan ini. Hal ini sebenarnya bukan hanya berlaku di Sebatik, tetapi turut berlaku di seluruh dunia, termasuk di Eropah yang cuba menghilangkan halangan sempadan melalui pembentukan Kesatuan Eropah. Selain itu, berkembangnya idea globalisasi yang mewujudkan *borderless world* (Scholte, 2000) dilihat turut menghilangkan garisan sempadan ini. Ini ditambah lagi dengan integrasi ekonomi yang berlaku di seluruh dunia yang bakal melenyapkan sistem negara-bangsa seperti yang difahami pada hari ini, Eropah sebagai contoh (McCormic, 2002).

Pengalaman di Sebatik (dan perkembangan di Eropah) ini memberikan satu jawapan kepada persoalan bagaimana memahami pembentukan sempadan. Kajian ini mendapati bahawa walaupun wujud sempadan fizikal seperti sungai, pos tentera dan sebagainya di Sebatik, namun sempadan seolah-olah tidak wujud dalam kalangan komuniti sempadan di sini kerana mereka terlibat dalam wacana dominan 'kesamaan' (*sameness*) di antara dua kumpulan masyarakat (Malaysia-Indonesia) berbeza di kawasan ini. Dengan kata lain, walaupun elemen fizikal penting dalam memahami pembentukan sempadan, namun elemen non-fizikal ini amat berguna dalam memahami fenomena tersebut. Malahan, pendekatan non-fizikal ini mungkin lebih dominan dalam menjelaskan fenomena pembahagian sempadan yang berlaku di seluruh dunia. Namun, artikel ini akan memfokuskan kepada keadaan yang berlaku di Malaysia dengan memfokuskan kepada keadaan yang berlaku di pantai Timur Sabah, terutamanya di Sebatik.

Sempadan fizikal dan kepentingannya

Dalam politik antarabangsa hari ini, walaupun wujud beberapa perjanjian penting mengenai sempadan misalnya UNCLOS (1982), namun peranan pembahagian fizikal (sama ada buatan manusia ataupun semulajadi) biasanya menjadi penanda penting kepada garis sempadan. Malahan, peranan elemen fizikal sebagai pembahagi wilayah kekuasaan ini telah menjadi praktis utama kerajaan-kerajaan yang wujud sejak zaman empayar Roman lagi (Prescott & Triggs, 2008). Garis perbatasan yang memisahkan kedua-dua wilayah ini dibahagikan melalui elemen fizikal sama ada batu penanda sempadan yang dipersetujui melalui perjanjian², selat (sempadan Malaysia-Singapura - selat Tebrau); sempadan Malaysia-Indonesia-Thailand - selat Melaka; tasik (laut Caspia - Azerbaijan, Russia, Kazakhstan, Turkmenistan dan Iran), pulau (pulau Diomedes di selat Bering (Amerika-Russia), sungai (China/Russia-Korea Utara oleh Sg. Tumen dan Sg. Yalu, Malaysia-Thai (Sg. Golok), China-Soviet (Sg. Amur); gunung (Everest - China-Nepal), tembok (tembok Berlin - Jerman Barat dan Timur) dan kawat berduri (*demilitarised zone*, Korea Utara-Selatan) yang memisahkan dua buah ruang (wilayah) geografi dan perundangan (Lopez, 2010). Ini dikukuhkan lagi melalui perletakan tentera di sempadan, pos kawalan, menara pemerhati dan teknologi pengintipan (Amerika-Mexico dan Korea Utara-Selatan) yang mengukuhkan sempadan (Vaughan-Williams, 2009). Namun jelas bahawa sempadan fizikal diwujudkan untuk memastikan jaminan keselamatan daripada ancaman luar/dalam.

Kepentingan sempadan ini menunjukkan bagaimana ia menjadi elemen penting kepada pembahagian dua entiti berbeza. Negara sanggup melakukan apa sahaja untuk menjamin keselamatan negara. Malahan berlakunya perang dalam sejarah dunia juga banyak dikaitkan dengan pembentukan negara (*war makes state*). Selain itu, sempadan turut menjadi alat untuk menjamin keselamatan dan membolehkan negara untuk menguatkan penguasaan ke atas ruang tersebut. Bagi memastikan ruang ini tidak dicerobohi, negara bersedia untuk mempertahankan wilayahnya dengan segala bentuk kaedah, termasuk berperang. Ini sekaligus menunjukkan pentingnya sempadan dalam politik antarabangsa kerana ia menjadi elemen utama dalam hubungan antara negara. Malahan, sejarah moden menunjukkan bagaimana perang yang berlaku banyak disebabkan oleh faktor sempadan (Prescott & Triggs, 2008). Ini jelas melalui *Lord Curzon of Kedleston*, yang pernah menjadi *Viceroy* di India yang menyebut bahawa,

Frontiers are indeed the razor's edge on which hang suspended the modern issues of war and peace.

(Curzon, 1907 dipetik dari Broek, 1941: 3)

Hal yang sama turut diujahkan oleh Zapata yang melihat bahawa sempadan merupakan garisan pemisah antara dua buah wilayah dan ia berkait dengan isu ketenteraan. Menurut beliau,

... the idea of a 'frontier', the origin of a territorial border, is derived from 'front' in the sense of the land that is in front of another and thus the boundary between two territories, meaning that in etymological terms, its origin is essentially military.

(Barrero, 2013: 5)

Namun, sempadan tidak semestinya berkait dengan konflik dan peperangan kerana sempadan juga bertindak sebagai jambatan penghubung antara dua entiti yang berbeza sama ada dalam bidang ekonomi, budaya dan sebagainya. Misalnya pada 2005, China, Filipina dan Vietnam bersetuju menjalankan kerjasama kajian gempabumi di Spratly; pada 2003, Perancis dan Sepanyol bersetuju bekerjasama

---

² Terdapat beberapa jenis penanda sempadan, dalam kes sempadan Sabah-Kalimantan Timur misalnya terdapat sekurang-kurangnya 4 jenis/bentuk penanda sempadan antarabangsa di mana ia melibatkan beberapa perjanjian utama misalnya Konvensyen Persempadanan 20 Jun 1891 di London; Perjanjian Pengesahan Persempadanan 28 September 1915 di London dan Konvensyen Persempadanan 26 Mac 1928 di the Hague (Baszley, 2009)

mengatasi masalah pemberontak Basque di sempadan kedua-dua buah negara; dan pada 2003 Bangladesh dan India bersetuju menggunakan air sungai Tista untuk kepentingan bersama. Jelasnya, sempadan boleh wujud sebagai penghubung kepada pergerakan barang, manusia dan sebagainya antara negara yang melibatkan antara negara (Newman, 2001). Donnan & Wilson berhujah bahawa;

International borders are the places which mark the physical limits to state power and they are the spatial expression of states' political organisation and territorial divisions... International borders are the contact points between territorial power structures and not just demarcations of national sovereignty.

(Donnan & Wilson, 1999: 45),

Bukan setakat itu, bagi mewujudkan keselamatan dalaman, negara bertindak mengawal pergerakan penduduk dengan mewajibkan orang asing ini untuk mendapatkan visa, biometrik, *eye-scanning* dan sebagainya. Malah, sebelum memasuki sempadan negara ini, mereka dikehendaki melalui pemeriksaan passport, mengisi borang immigresen, visa dan beberapa perkara lain. Ini merupakan langkah utama untuk memastikan keselamatan untuk mengawal penduduk dan mengelakkan ancaman luar seperti pengganas, pendatang, penyakit memasuki negara terbabit (Huysmans, 2006). Berdasarkan kepada hujah ini, jelas bahawa walaupun sempadan fizikal digunakan untuk memastikan keselamatan negara terjamin dan selamat, termasuk menghalang elemen luar daripada memasuki negara. Namun apa yang pasti adalah, sempadan mempunyai banyak fungsi di mana ia bukan sahaja bertindak sebagai pusat kepada berlakunya konflik, tetapi dalam masa yang sama ia juga berfungsi sebagai jabatan kerjasama.

Elemen bukan-fizikal dalam pembentukan sempadan

Seperti yang dikehendaki di atas, pemisah bagi sesebuah negara sering menggunakan elemen fizikal dalam menjelaskan fenomena sempadan. Ini menyebabkan sejarah awal kajian sempadan sering dilihat sebagai milik disiplin geografi (Vaughan-Williams, 2006). Akibatnya kajian mengenai sempadan sering melihat elemen fizikal dalam memahami pembentukan sempadan. Bentuk fizikal (buatan manusia atau tidak) yang menjadi pembahagi sempadan dan wilayah kekuasaan seperti kawat berduri, menara pemerhati atau tembok, gunung, sungai, peta, pokok atau batu sempadan atau *ariel mapping* dan *GPS* ini sering digunakan untuk membezakan antara warganegara/pendatang, baik/jahat, selamat/merbahaya, dan hireaki/anarki. Keadaan ini menyebabkan kajian sempadan telah melangkahi bidang geografi di mana ia tidak lagi tertumpu kepada isu yang berkait bagaimana sempadan dikukuhkan melalui elemen fizikal tetapi muncul pendekatan baru dalam memahami sempadan daripada persektif selain dari geografi, terutamanya antropologi dan hubungan antarabangsa, yang menjadi asas kepada artikel ini.³

Melalui pendekatan ini ia melihat bahawa hubungan antara satu entiti dengan entiti yang lain amat bergantung kepada bagaimana wacana yang berlaku antara kedua-dua buah entiti ini. Wacana ini seperti yang dikehendaki oleh Prof. Shamsul boleh berlaku dalam banyak keadaan sama ada *'oral and written forms, some literary and others simply statistical, informed usually by various dimensions of the idea about "social justice" reflecting the wider, inherent social inequality, hence unequal social power, embedded in the "two social reality" context'* (Shamsul Amri, 1996: 10)

Dalam hal ini, pengasingan sempadan akan wujud apabila sesebuah negara atau komuniti terlibat dalam wacana-wacana yang melibatkan pengasingan ini. Malahan jelas bahawa walaupun fenomena globalisasi dan integrasi yang melenyapkan garis sempadan, namun hakikatnya, garis sempadan semakin

³ Namun Vaughan-Williams berhujah bahawa sempadan sebagai *'blindspot in international relations theory'*. Ini kerana sarjana-sarjana awal dalam kajian hubungan antarabangsa kurang memberikan penumpuan kepada aspek sempadan dalam kajian teori hubungan antarabangsa. Malahan sarjana-sarjana hubungan antarabangsa seperti Jackson, Brown, Lapid, Linklater, Williams, R.B.J Walker dan beberapa sarjana lain turut mengakui masalah ini. Jackson misalnya berhujah bahawa *'it is remarkable that state borders are usually taken for granted by international relations. They are point of departure but they are not subject on inquiry'* (lihat Vaughan-Williams, 2009: 4-5).

bertambah jelas berbanding dengan pembahagian fizikal yang wujud sebelum ini. Pengalaman di Amerika dan Eropah menjadi sandaran kepada hujah ini. Di Eropah misalnya walaupun sempadan telah terbentuk, namun hakikatnya negara-negara ini masih kuat berpegang kepada identiti mereka. Oleh itu, tidak menghairankan apabila masalah identiti/*societal* ini dilihat bakal bakal menggantikan peranan yang dimainkan oleh sempadan fizikal seperti yang berlaku sebelum ini. Malahan wujud hujah bahawa konflik identiti/*societal* bakal menggantikan konflik antara negara yang berlaku pada hari ini (Waever, 1996).

Pembahagian sempadan ini jelas melalui penggunaan istilah-istilah yang penting untuk menggambarkan kepada keadaan tersebut misalnya '*production of danger*' atau '*production of insecurity*' (Fierke); '*threats*' (Buzan dan Waever), '*crises*' (Weldes), '*problems*' (Dalby) dan '*risks*' (Beck). Istilah-istilah seperti ini sering digunakan oleh sarjana-sarjana hubungan antarabangsa untuk menganalisa perkembangan ini (Fierke, 2007). Hal yang sama turut dibincangkan oleh Campbell (1996) yang melihat ia sebagai '*discourse of danger*', di mana negara-negara ini terlibat dalam wacana seperti ini berusaha untuk menggambarkan sesuatu keadaan seterusnya memberikan identiti kepada domestik dan seterusnya mewujudkan '*geography of evil*' dengan menggambarkan bahawa ancaman kepada keselamatan dalam negara adalah datangnya dari '*distinct, distant, and morally inferior outside*'.

Penglibatan Amerika dalam '*war on terror*' dan '*rouge state*' misalnya menunjukkan bagaimana Amerika cuba membezakan sempadan antara kedua-dua entiti ini. Oleh itu tidak menghairankan apabila Iran, Iraq, Cuba, Korea Utara dikenali dengan pelbagai nama seperti '*weapons states*' atau negara yang menyokong keganasan (Campbell, 1996). Malahan, dalam persaingan antara Amerika-Soviet semasa perang dingin, Amerika cuba menggambarkan imejnya sebagai pejuang hak-asasi, demokrasi dan keamanan dan seterusnya melambangkan Soviet sebagai '*evil empire*'.

Hal yang sama juga dikemukakan oleh Neuman (1999), profesor terkenal hubungan antarabangsa yang melihat perkembangan sejarah negara Eropah mewujudkan identitinya melalui hubungannya dengan negara-negara lain seperti Islam, Russia dan Eropah Timur. Dalam hubungannya dengan negara Islam (Turki) misalnya, Eropah menggambarkan pertembungan tamadun Islam-tamadun Eropah sebagai pertembungan '*infidels*' atau '*barbarians*' (Turki) dan '*civilized peoples*' (Eropah). Pendekatan non-fizikal melalui wacana-wacana yang digunakan ini jelas menunjukkan bagaimana elemen non-fizikal ini juga penting dalam memahami pembentukan sempadan seperti yang berlaku pada hari ini.

Namun, seperti pembentukan sempadan fizikal yang dibincangkan di atas, pembentukan sempadan bukan fizikal ini juga sebenarnya tidak hanya memfokuskan isu perbezaan yang boleh menyumbang kepada konflik. Ini kerana elemen ini juga boleh menyumbang kepada hubungan yang baik antara negara atau komuniti. Waever (1996) berhujah bahawa di era pasca perang dingin, negara-negara Eropah berusaha mewujudkan keadaan yang aman di rantau tersebut melalui pelbagai pendekatan. Salah satu daripada adalah melalui tindakan negara-negara (terutamanya Eropah Barat) menggambarkan Eropah Timur sebagai rakan utama kepada negara terbabit. Ini berbeza dengan keadaan semasa perang dingin di mana ia melihat Eropah Timur sebagai '*Europe as dangerous other*'. Keadaan ini menunjukkan bahawa elemen non-fizikal ini sebenarnya sangat berguna dalam memahami keadaan yang berlaku terutamanya berkaitan dengan pengasingan dan pembentukan sempadan.

Dalam hal ini, dengan perkembangan teknologi, sempadan bukan lagi menjadi milik pemerintah semata-mata tetapi juga menjadi milik rakyat itu sendiri. Ini kerana, 'wacana hegemoni' (dipinjam daripada Gramsci) yang sebelum ini dimonopoli oleh *elite* negara melalui kawalan media massa sudah tidak lagi dominan seperti sebelum ini. Dalam konteks Malaysia, perkembangan teknologi internet melalui facebook, twitter dan blogs menghilangkan peranan ini dan sekaligus meletakkan masyarakat dan penduduk sebagai pemain utama dalam isu ini. Pengalaman revolusi Mesir atau juga sering dikenali sebagai '*twitter revolution*' menjadi sandaran kepada hal ini (Hudson, 2011), apabila fenomena revolusi ini dapat digerakkan melalui penggunaan teknologi maklumat.

Pengalaman pembentukan sempadan di Pantai Timur Sabah

Keadaan ini bukan hanya berlaku di Sabah sahaja tetapi berlaku di rantau Asia Tenggara di mana sempadan negara ini telah dibahagi-bahagikan kepada beberapa bahagian. Malahan jika melihat dalam konteks Malaysia secara umum, hal yang sama turut berlaku di mana pembentukan sempadan ini dihapuskan melalui pendekatan identiti. Dalam konteks hubungan Malaysia-Indonesia pada era 1960an dan 1970an, terdapat kecenderungan untuk melihat Indonesia sebagai serumpun, bersaudara dan mempunyai hubungan yang rapat dengan Malaysia (Liow, 2003). Ini berubah pada lewat 1970an dan 1980an apabila pendatang dan pekerja asing Indonesia mula dilihat sebagai bermaslaah. Mereka bukan sahaja dikaitkan dengan jenayah, tetapi semua bentuk masalah sama ada isu penyakit sehinggalah kepada isu pelacuran (Naerssen *et. al*, 2002). Malahan penggunaan istilah untuk menggambarkan pendatang asing Indonesia di Malaysia juga menunjukkan dengan jelas bagaimana berlakunya perubahan dalam melihat isu tersebut. Bermula dengan penggunaan istilah '*irregular migrants*' pada tahun 1970an, kepada '*illegal immigrants*' pada 1980an dan '*illegals*' dan '*aliens*' pada 1990an (Healey, 2000). Bukan setakat itu, perkahwinan dengan warga tempatan juga mula dianggap masalah besar. Ini turut diakui oleh seorang guru, yang menyatakan wujudnya perbezaan antara Malaysia dan Indonesia. Menurut beliau,

'Saya orang Jawa Malaysia ... dia orang Jawa Indonesia ... walaupun bersaudara tetapi berbeza budaya .... cara hidup saya cara Malaysia ... dia juga Islam, tapi Islam yang orang Jawa di sini berbeza dengan Islam yang orang Jawa di Indonesia praktik'.

(Rahmad Sutiyono, 2008)

Keadaan ini menunjukkan wujudnya pembahagian sempadan yang berlaku antara kedua-dua entiti tersebut. Dalam konteks negara wacana-wacana seperti ini akan memisahkan dan menjarakkan lagi hubungan negara tersebut. Dengan kata lain, walaupun wujudnya elemen fizikal (laut atau selat) dalam memisahkan kedua-dua entiti ini, namun elemen bukan fizikal ini sangat penting dalam memahami hubungan tersebut. Seperti yang diujahkan di atas, walaupun fenomena globalisasi dan kemajuan teknologi menyebabkan kaburnya garis sempadan, namun wacana-wacana ini mampu mewujudkan pemisah yang besar dalam hubungan kedua-dua entiti ini.

Namun, seperti juga sempadan fizikal, elemen bukan-fizikal dalam pembentukan sempadan ini juga mempunyai fungsi yang lebih kurang sama dengan sempadan fizikal di mana ia bukan hanya menjadi pemisah dan konflik dalam hubungan kedua-dua entiti ini, tetapi ia dalam masa yang sama juga boleh menjadi pengikat dalam hubungan kedua-dua negara/entiti/kumpulan masyarakat. Pengalaman di Pantai Timur Sabah, terutamanya di Sebatik misalnya memberikan perspektif persamaan (dan bukannya perbezaan). Dalam hal ini, jika di kawasan-kawasan bandar wacana yang berlaku lebih memfokuskan kepada perbezaan (di mana mereka melihat bahawa identiti – agama, bangsa, budaya dan sebagainya – yang mereka amalkan berbeza dengan daripada yang diamalkan oleh negara lain, namun keadaan yang berlaku di kawasan ini amat berbeza.

Dengan kata lain, komuniti sempadan di pantai timur Sabah lebih banyak menonjolkan aspek kesamaan ('*same*'ness atau '*we*'ness) yang berlaku di kawasan ini. Ini kerana masyarakat sempadan ini banyak diikat oleh aktiviti-aktiviti yang memberikan keuntungan kepada penduduk-penduduk yang terdapat di kedua-dua belah pihak. Oleh itu, berbeza dengan penduduk-penduduk di kawasan bandar yang lebih banyak terdedah kepada wacana 'nasionalisma', penduduk di kawasan sempadan lebih banyak memfokuskan perbincangan mereka kepada bagaimana mengeratkan hubungan ini. Mereka melihat bahawa keselamatan kedua-dua belah pihak akan merugikan kesemua pihak. Oleh itu, tidak menghairankan jika wacana-wacana yang berlaku banyak memfokuskan kepada bagaimana wacana ini meregulasi hubungan antara kedua-dua pihak tersebut.

Semasa membincangkan berkait dengan pencerobohan yang berlaku di Lahad Datu, seorang penduduk semasa menyatakan keraguannya mengenai insiden yang berlaku di Lahad Datu di Semporna menyatakan;

'Orang tu sudah makan dadah ..... mustahil diorang membunuh orang Islam ... diorang tu kuat agama ... saudara seagama kita bah tu'

(Hj Ismail, 2013)

Hal yang sama turut dibincangkan oleh Amrullah *et. al.*, dalam kajiannya di Sebatik yang mendapati tidak wujud masalah dalam hubungan antara kedua-dua entiti ini kerana mereka melihat wujudnya persamaan antara mereka. Malahan semasa berlakunya krisis Ambalat pada 2005, para penduduk di Sebatik menyatakan bahawa tidak akan berlaku masalah dalam hubungan Malaysia-Indonesia. Walaupun berlaku kebimbangan tentang keegresifan tentera Indonesia dalam menuntut wilayah terbabit, namun bagi penduduk masyarakat sempadan di Tawau-Nunukan tidak tergambar sedikit pun kerisauan bahawa akan berlakunya perang. Malahan seorang daripada responden yang ditemubul menyatakan,

'Enggak mungkinlah kami datang ke sana membuat kacau ..... disana itu bukan orang lain..... kita-kita jugak .... batas desa aja tidak tahu apatah lagi batas negara.... Itukan peranan orang besar.... bukan peranan orang kecil seperti kami ....'

(Ambo Nawir, 2013)

Hal yang sama turut dikemukakan oleh seorang responden yang ditanya mengenai pandangan beliau mengenai hubungan Malaysia-Indonesia. Salah seorang daripada responden yang ditanya menjawab,

'orang di Tawau orang aku juga, orang di Aji Kuning (Pulau Sebatik, Indonesia) orang aku juga'

(Nanir, 2013)

Persamaan ini merupakan elemen utama yang mampu mewujudkan hubungan yang baik antara kedua-dua komuniti di sebelah Malaysia dan Indonesia. Oleh itu, walaupun wujudnya sempadan fizikal melalui penempatan pos-pos tentera, penanda sempadan, sungai dan sebagainya yang menjadi sempadan pemisah kedua-dua masyarakat/negara ini, namun 'wacana hegemoni' yang mereka gunakan ini melangkaui fungsi yang dimainkan oleh negara dan elite. Malahan seringkali golongan elit ini turut terlibat dalam menjayakan 'projek' ini. Dalam hal ini penulis melihat bahawa wacana tersebut merupakan alat kepada hubungan yang baik antara kedua-dua komuniti ini.

Namun, dalam hal ini perlu ditekankan bahawa pengkaji kurang bersetuju dengan idea primordialism (Raymond & Rajat, 2002), ataupun hujah Weldes yang melihat bahawa masyarakat sempadan sebagai *'stateless communities'* yang melihat ia diikat oleh faktor *'kinship'* dan bukannya kuasa pemerintah (Weldes, *et al.*, 1998). Ini kerana penulis melihat penggunaan pendekatan ini di negara Asia, Malaysia misalnya di mana negara dibentuk berdasarkan kepada kepelbagaian etnik mampu mengundang masalah kerana penerimaan konsep ini hanya akan membawa kepada masalah dalam hubungan etnik. Negara akan sentiasa dilihat berada dalam keadaan tidak selamat kerana komposisi etnik banyak dibentuk berasaskan daripada keturunan negara luar, sama ada Indonesia, Thailand, Filipina, India atau China. Oleh itu, kombinasi pendekatan *instrumentalism/Rational Choice* (Banton, 1998), dan idea *'authority defined'*-*'everday defined'* oleh Prof. Shamsul⁴ mungkin lebih dekat dalam memahami situasi ini. Namun, dalam masa yang sama, penulis masih melihat bahawa wacana 'kesamaan' (*sameness*) ataupun 'perbezaan' (*difference*) ini yang meregulasi hubungan ini dan menjadi penyumbang utama kepada hubungan baik/buruk antara kedua-dua belah pihak ini. Oleh itu, walaupun *rational choice* dianggap penting dalam memahami perubahan tersebut, namun ia hanya menjadi faktor perubahan wacana tersebut, kerana

---

⁴ Prof Shamsul berhujah, "authority-defined" sebagai *'social reality, one which is authoritatively defined by people who are part of the dominant power structure'*; dan "everyday-defined" sebagai *'social reality, one which is experienced by the people in the course of their everyday life'*. Namun beliau menambah lagi, *'These two social realities exist side by side at any given time'*. (Shamsul Amri, 1996: 477).

wacana ini yang mewakili pelbagai bentuk ini menjadi agen terpenting dalam meregulasi hubungan tersebut. Wacana yang digunakan ini memainkan peranan yang sangat penting dalam hubungan kedua-dua negara dan seterusnya mampu meregulasi hubungan ini.

Kesimpulan

Artikel ini melihat bahawa eratnya hubungan yang berlaku dalam kalangan komuniti sempadan terutamanya di kawasan pantai timur Sabah adalah disebabkan bagaimana penduduk-penduduk di kawasan ini mengidentifikasikan penduduk yang berada di seberang sebagai sebahagian daripada mereka. Dengan kata lain, sempadan bukan sahaja dapat dilihat melalui elemen fizikal, namun dalam masa yang sama elemen bukan-fizikal juga memainkan peranan yang penting dalam menentukan pembahagian sempadan yang berlaku ini. Pengalaman penduduk-penduduk di komuniti sempadan ini mengesahkan hakikat bahawa walaupun wujud garis sempadan melalui penempatan tentera dan sebagainya, namun hubungan kedua-dua komuniti ini memainkan peranan yang besar dalam menentukan hubungan dua-hala. Oleh itu, penulis dalam artikel ini berhujah bahawa mentaliti seperti ini sebenarnya memerlukan perhatian yang khusus. Wacana yang digunakan oleh penduduk di kawasan terbabit berjaya meregulasi kelakuan dan tindak tanduk penduduk, seterusnya menjadi penyumbang kepada hubungan yang harmoni dalam kalangan komuniti sempadan.

Penghargaan

Artikel ini berdasarkan penelitian penyelidikan Fakulti Kemanusiaan, Universiti Malaysia Sabah melalui geran ERGS (ERGS0018-PK-1/2012) yang dibiayai oleh Kementerian Pengajian Tinggi Malaysia bertajuk 'Masyarakat Sempadan dan Keselamatan Nasional'. Penulis ingin mengucapkan ribuan terima kasih kepada semua pihak yang terlibat dalam menjayakan kajian ini.

Rujukan

- Agnew J (1994) *The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory. Review of International Political Economy* 1(1) 53-80.
- Alagappa M (1987) *The National Security of Developing States: Lessons from Thailand*. Auburn House Publishing, Massachusetts.
- Amrullah Maraining et al. (2013) Sektor Rasmi dan Tidak Rasmi dalam sektor perbatasan. dibentangkan di Seminar Antarabangsa Malaysia-Indonesia Ke-7, Universiti Malaya, 22-24- Oktober 2013.
- Ayoob M (1995) *The Third World Security Predicament*. Lynne Rienner Publisher, London.
- Baszley Bee Basrah Bee et al. (2009) *Asas Kajian Persempadanan Negeri Sabah*. Universiti Malaysia Sabah, Kota Kinabalu.
- Campbell D (1996) *Violent Performances: Identity, Sovereignty, Responsibility*. In: Yosef Lapid, Friedrich Kratochwil (eds) *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Lynne Rienner, Boulder, Colorado.
- Dalby S (1990) *Creating the Second Cold War: Discourse of Politics*. Guilford Publications, NY.
- Donnan H, Wilson TM (1999) *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*. Berg, New York.
- Fierke KM (2007) *Critical approaches to International Security*. Polity Press, Cambridge.
- Hudson J (2011) 'The Twitter Revolution' Debate: The Egyptian test case. *The Atlantic* [Cited 31/1/2011]. Available from: <http://www.theatlanticwire.com>.
- Huysmans J (2006) *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*. Routledge, London.

- Keeley J (1990) Towards a Foucauldian analysis of international regimes', *International Organization*, **44**(1), 83-105.
- Krasner S (1999) *Sovereignty: Organised Hypocrisy*. Princeton University Press, NJ.
- Liow J (2003) 'Visions of Serumpun': Tun Abdul Razak and the golden years of Indo-Malay blood brotherhood, 1967-1975'. *South East Asia Research* **11**(3), 327-350
- Lopez-Martin AG (2010) *International Straits: Concept, Classification and Rules of Passage*, Springer, London.
- McCormic J (2002) *Understanding the European Union*, Second Edition. Palgrave, Basingstoke.
- Neuman I (1999) *Uses of the Other: The 'East' in European Identity Formation*. Manchester University Press, Manchester.
- Newman D (2001) Boundaries, border and barriers: Changing geographic perspectives on territorial lines. In: Albert et al. (eds) *Identities, Borders, Orders*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Peta Sebatik (2015) Available from: <https://www.google.com.my/maps>.
- Prescott V, Gillian DT (2008) *International Frontiers and Boundaries*. Brill, Leiden
- Ramlah Daud (2010) *Identiti dan Penghidupan Komuniti Sempadan Etnik Bugis: Satu Kajian Kes di Pulau Sebatik* (Tesis Master). Universiti Malaysia Sabah.
- Ramli Dollah, Kamarulnizam Abdullah (2014) Persoalan dan Asas Kajian Keselamatan. In: Ramli Dollah, Marja Azlima Omar (eds). *Asas Hubungan Antarabangsa*. UMS, Kota Kinabalu.
- Salter MB (2006) The global visa regime and the political technologies of the international self: Borders, bodies and biopolitics. *Alternatives* **31**(2), 167-189
- Scholte JA (2000) *Globalization: A Critical Introduction*. St Martin's Press, New York.
- Shamsul Amri Baharuddin (1996) Debating about Identity in Malaysia: A Discourse Analysis. *Southeast Asian Studies* **34** (3), 478.
- Taras RC, Rajat Ganguly (2003) *Understanding Ethnic Conflict*, 2nd Edition. Longman, New York.
- Temubual bersama Hj. Ismail (52 tahun), Semporna, Sabah (18 Mei 2013).
- Temubual bersama Rahmad Sutiyono (bukan nama sebenar), 2008.
- Torfin J (2005) Discourse Theory: Achievements, Arguments and Challenges. In: David Howarth, Jacob Torfin (eds) *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance*. Palgrave McMillan, London.
- Vaughan-Williams N (2009) *Border Politics: The Limits of Sovereign Power*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Waever O (1996) European security identity. *Journal of Common Market Studies* **34**(1), 103-132.
- Weldes J et al. (1998) (eds) *Cultures of Insecurity*. University of Minnesota Press, Minneapolis.